

ks. dr hab. Marek Saj, prof. UKSW
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Wydział Prawa Kanonicznego
ul. Dewajtis 5
01-815 Warszawa

RECENZJA

rozprawy doktorskiej ks. mgr. lic. Jana Wojtczaka pt. *Urząd sakramentalny we współpracy świeckich z duchownymi w misji Kościoła. Perspektywa teologiczno-kanoniczna*, Szczecin 2023 (mps, ss. 313), napisanej w Instytucie Nauk Teologicznych Uniwersytetu Szczecińskiego pod kierunkiem ks. dr. hab. Kazimierza Dullaka, prof. US, w odpowiedzi na uchwałę Instytutu Nauk Teologicznych Uniwersytetu Szczecińskiego z dnia 28 września 2023 roku (nr 30/2023).

Miejsce i rola osób świeckich w Kościele zyskują, szczególnie w ostatnich dekadach, coraz większe znaczenie. Potwierdzają to dokumenty Soboru Watykańskiego II, prawodawstwo posoborowe, jak również wypowiedzi ostatnich papieży. Ich lektura ukazuje znaczenie laikatu, jego prawo i obowiązek aktywnego uczestniczenia w życiu Kościoła, nie tylko w sferze apostołatu, ale także w obszarze rządzenia. Zadania ludzi świeckich w Kościele nie mają charakteru delegowanego, zastępczego lub tymczasowego, lecz są ich własnymi zadaniami wynikającymi z jednej strony z ich powołania jako świeckich, z drugiej zaś jako współodpowiedzialnych za Kościół. Są więc oni równorzędnymi partnerami i współpracownikami hierarchii kościelnej, zgodnie ze swoją kanoniczną pozycją. Kwestie te Prawodawca kodeksowy normuje m.in. w tytule drugim księgi drugiej, zatytułowanym „Obowiązki i prawa wiernych świeckich”. Z tego właśnie względu z satysfakcją należy przyjąć opracowanie, które wyraźnie uwypukla rolę wiernych świeckich jako współpracowników osób duchownych.

Temat, problem i cel pracy

Praca doktorska ks. mgr. lic. Jana Wojtczaka pt. *Urząd sakramentalny we współpracy świeckich z duchownymi w misji Kościoła. Perspektywa teologiczno-kanoniczna* wpisuje się w problematykę udziału wiernych świeckich w szeroko pojętej pasterskiej posłudze duchownych i władzy rządzenia z nią związanej. Podjęty temat zasługuje na szczególne wyróżnienie, gdyż rola świeckich w Kościele, w tym w Kościele w Polsce, i ich współudział w misji uświęcania, nauczania i rządzenia, jest z jednej strony ciągle za mało dowartościowany, z drugiej zaś warto pytać o podstawy

ich współpracy z duchownymi, zwłaszcza w kontekście współczesnych wyzwań, gdy Kościół, z powodu braku kapłanów, będzie coraz częściej zadawał sobie pytanie, co i na jakiej podstawie można powierzyć wiernym świeckim. To pytanie fundamentalne, nawet dogmatyczne, a nie tylko pastoralne. Podkreślić także należy, iż rozprawa ta nie jest powtarzaniem treści bardzo licznej, co potwierdza załączona bibliografia, literatury na opisywany temat. Swego rodzaju nowością, a jednocześnie oryginalnym rysem jest skonfrontowanie obowiązków i praw wiernych w perspektywie władzy i różnych form jej realizacji. Autor porządkuje i systematyzuje te zagadnienia i przywołuje sposoby realizacji świętej władzy zaproponowane przez obecne prawodawstwo kościelne (s. 20).

Mając na uwadze takie motywy podjęcia się wskazanych badań, Doktorant zadaje pytania: Na jakiej podstawie, w różnych modelach życia i posługiwania, świeccy i duchowni powinni współpracować, wypełniając powołanie Kościoła? Co może zagwarantować im właściwą kooperację? Na ile jedni i drudzy mają dostęp do władzy kościelnej i związanych z nią urzędów? Wreszcie jak rozumieć samą władzę w Kościele (s. 20)? By móc na te pytania odpowiedzieć, co stanowi cel nadrzędny pracy, Autor uwzględnił prawodawstwo Kościoła powszechnego i partykularnego oraz bardzo bogatą literaturę z zakresu teologii i prawa kanonicznego. Jest to zrozumiałe, gdyż podjęte badania mają mieć charakter teologiczno-kanoniczny, co zostało podkreślone już w samym sformułowaniu tematu dysertacji.

Źródła i literatura

Przedstawiona do recenzji praca oparta jest na źródłach i literaturze. W sumie bibliografia obejmuje 29 stron (s. 285–313). Została podzielona na „Źródła” (s. 285–289) oraz „Literaturę” (s. 289–313). W źródłach wykazane zostały 82 pozycje, natomiast literatura liczy 372 pozycje. W sumie daje to 454 pozycje (w tym 20 obcojęzyczne). Materiał taki jest imponujący. Jeśli chodzi o podział bibliografii, należy powiedzieć, iż jest on prosty, a przez to czytelny.

Także zapis źródeł i literatury jest prawidłowy, choć da się zauważyć pewne mankamenty. Jest kilka pozycji, w których redaktor pracy zbiorowej stał się autorem całego dzieła. Winno się zapisać osobno danego autora i tytuł jego np. artykułu czy też rozdziału oraz podać miejsce, gdzie tekst się znajduje w pracy zbiorowej. Tak właśnie Autor to zrobił – poza kilkoma pozycjami (zob. np. Chrapkowski A., Krzywda J., Wroceński J., Zubert B. W., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/2, Poznań 2006; Saj M., *Obowiązki i prawa wiernych w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Warszawa 2017; Saj M., *Obowiązki i prawa wiernych świeckich w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Warszawa 2018).

By nie powtarzać ciągle całych zapisów bibliograficznych, Doktorant skraca je, używając ogólnie przyjętych skrótów zamieszczonych w „Wykazie skrótów” (s. 16–17). Został on podzielony na „Dokumenty Soboru Watykańskiego II”, „Dokumenty papieskie” oraz „Pozostałe”. Wszystkie inne, czyli standardowe skróty, zostały tutaj

pominięte, co jest zrozumiałe, gdyż są zasadniczo powszechnie znane. Wydaje się jednak, że nie był konieczny podział tego wykazu. Układ całości w porządku alfabetycznym od strony praktycznej jest wygodniejszy, szybszy do odszukania pozycji ukrytej pod danym skrótem. Oczywiście przyjęty system nie jest błędny i ma także swoje uzasadnienie.

Metoda badawcza

We „Wstępie” Autor napisał, iż zastosował w swej rozprawie metodę analityczno-syntetyczną, tłumacząc, jak ona będzie wykorzystana w podjętych badaniach (s. 22). Wskazana metoda jest poprawna w opracowaniu zagadnienia określonego tematem pracy i posługiwanie się nią Doktoranta nie budzi żadnych zastrzeżeń.

Układ pracy

Niniejsza rozprawa doktorska została podzielona na trzy rozdziały, poprzedzone spisem treści (s. 3–15), wykazem skrótów (s. 16–17) i wstępem (s. 18–22). Pracę wieńczy zakończenie (s. 279–280), po którym następuje jeszcze streszczenie w języku polskim (s. 281–282) i w języku angielskim (s. 283–284) oraz bibliografia (s. 285–313).

Wstęp zawiera wszystkie wymagane w tego typu pracach elementy. Autor wprowadza i wyjaśnia ogólną problematykę podjętego studium, podaje jego bazę źródłową i pomocniczą, zastosowaną metodę badawczą oraz zakres poszczególnych rozdziałów. Ta część pracy jest bardzo poprawna, można by jednak już tutaj oczekiwać wyjaśnienia wyrażenia „urząd sakramentalny”, co z pewnością dałoby kierunek czytelnikowi rozpoczynającemu lekturę tego dzieła.

Rozdział pierwszy został zatytułowany „Geneza kapłaństwa powszechnego i jego realizacja” (s. 23–95). Ta część opracowania to fundament podjętych badań. Każdy wierny ma udział w kapłaństwie powszechnym, wynikającym właśnie z przyjęcia sakramentu chrztu, który wprowadził go do Kościoła, by stał się członkiem Mistycznego Ciała Chrystusa, Ludu Bożego. Autor skupił się tutaj na genezie tego kapłaństwa i jego realizacji. Podkreśla w nim także szczególną rolę wiernych świeckich w wielu obszarach kościelnego życia.

Drugi rozdział to „Duchowni – pochodzenie, tożsamość, powołanie” (s. 96–184). Prawodawca w Kodeksie prawa kanonicznego wyszczególnia w Kościele dwa stany: duchowni i świeccy (KPK, kan. 207 § 1). Kryterium takiego podziału stanowią przyjęte – lub też nie – święcenia. Ta część studium poświęcona została pierwszemu z wymienionych stanów, czyli świętym szafarzom, inaczej duchownym, ich pochodzeniu, tożsamości i powołaniu.

Tytuł rozdziału trzeciego to „Urząd sakramentalny jako gwarancja właściwej współpracy świeckich z duchownymi w misji Kościoła” (s. 185–278). Autor omówił tutaj zagadnienia urzędu sakramentalnego, czyli możliwości podejmowania zadań i

funkcji w Kościele wynikających z przyjęcia sakramentu chrztu świętego oraz sakramentu święceń. Akcent został tutaj położony na współdziałanie w Kościele dwóch stanów, osób duchownych i świeckich.

Rozważania zawarte w powyższych rozdziałach zostały zwieńczone „Zakończeniem” (s. 279–280). Zawiera ono bardzo ogólną syntezę przeprowadzonych badań.

Treść i osiągnięcia badawcze

Podział pracy doktorskiej na trzy rozdziały w pełni uzasadnia problematykę zawartą w jej tytule. Logiczne jest, w kontekście obranych badań, zaprezentowanie w rozdziale pierwszym genezy kapłaństwa powszechnego i jego realizacji. Kapłaństwo to jest fundamentem i wspólną płaszczyzną dla duchownych i świeckich, a właśnie o nich w tych badaniach chodzi, o ich współdziałanie. Autor rozpoczął ten rozdział od ukazania biblijnych korzeni Ludu Nowego Przymierza. Jest to w pełni uzasadnione, gdyż początki tworzenia się nowej wspólnoty, która później przekształciła się w Kościół Chrystusowy, utwierdza i podkreśla jedność wszystkich stanów, nie zacierając różnicy między nimi. Dalej Doktorant zajął się genezą i naturą Kościoła, inkorporacją do Ludu Bożego, powołaniem chrzcielnym, uprawnieniami i obowiązkami wszystkich *christifideles*. Choć wspólnym mianownikiem jest przyjęcie chrztu, pod koniec tej części pracy poświęcono wiernym świeckim osobny punkt, zawierający zagadnienia związane z uprawnieniami i obowiązkami, które im właśnie są decydowane. Każdy z wymienionych obszarów badań został skrupulatnie podzielony na mniejsze jednostki tematyczne. W tych właśnie jednostkach, prezentując różne prawa i obowiązki wiernych wynikające z przyjęcia sakramentu chrztu, Doktorant zaakcentował specyficzne zadania i funkcje wiernych świeckich. Przez cały zatem ten rozdział wątek tych wiernych przewija się.

W rozdziale pierwszym nie ma jeszcze mowy o duchownych jako osobnym stanie kanonicznym w Kościele. Zaprezentowane uprawnienia i obowiązki wszystkich wiernych dotyczą bowiem na równi wszystkich ochrzczonych. Natomiast rozdział drugi rozprawy został już skoncentrowany wyłącznie na duchownych. Przebadane obszary, wyznaczone przez tytuł tej części pracy, to pochodzenie, tożsamość i powołanie duchownych. Autor zastosował tutaj schemat z pierwszego rozdziału. Ukazał więc kapłaństwo Starego Przymierza, *novum* przyniesione przez Chrystusa, teologię i skutki sakramentu święceń, sakrament święceń w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku, celebracje sakramentu święceń, realizacje władzy święceń oraz uprawnienia i obowiązki duchownych. Co ważne, w rozważaniach tych, w kontekście relacji duchownych ze świeckimi, Autor zaakcentował obowiązek duchownych popierania misji świeckich, jak i zakaz zarządzania należącymi do nich dobrami. Widzimy tu więc współdziałanie, ale także obszary, w które nie powinni duchowni wchodzić.

Na treściowym fundamencie dwóch pierwszych rozdziałów został zbudowany rozdział trzeci, gdzie polem badań stał się urząd sakramentalny jako gwarancja właściwej współpracy świeckich z duchownymi w misji Kościoła. Nietrudno zauważyć, że pierwsze rozdziały zmierzały właśnie do wskazania współpracy tych dwóch stanów w Kościele, gdzie fundamentem i łącznikiem stał się kościelny urząd, nazywany tutaj sakramentalnym. Doktorant w kwestii teologii urzędu kościelnego, bo od tego zaczyna rozważania, ukazał rys historyczny tegoż, poczynając od Pisma Świętego, a kończąc na jego pojęciu wypracowanym przez Sobór Watykański II; dalej skupił się na władzy i urzędzie unormowanych w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku. Rozdział ten wieńczą rozważania dotyczące urzędu kościelnego, który jest gwarancją legalnej współpracy świeckich z duchownymi. W temacie aktualnych problemów i nadużyć Autor poruszył zagadnienie laicyzacji duchownych i klerykalizacji świeckich, skonfrontował urząd z charyzmatem, zajął się demokratyzacją Kościoła i święceniami kobiet, by w końcu zaprezentować recepcję wniosków w odniesieniu do współpracy duchownych i świeckich. W tym rozdziale, podobnie jak we wcześniejszym, znajdujemy odniesienia do relacji duchowny-swiecki. Zostało to ujęte w dwóch kwestiach: w realizacji urzędu biskupa diecezjalnego oraz w realizacji urzędu proboszcza.

Należy podkreślić, że każdy z trzech rozdziałów posiada odpowiednie wprowadzenie. Nie są to zdawkowe wstępy sygnalizujące tylko, co będzie przedmiotem rozważań w danym rozdziale, ale są dobrze przemyślane, stawiają problem badawczy tej części pracy doktorskiej. Każde z nich liczy ok. dwie strony. Z kolei żaden z trzech rozdziałów nie został opatrzony podsumowaniem, gdzie zostałyby zebrane wnioski z przeprowadzonych badań. Nie ma oczywiście takiego formalnego wymogu, choć często się to robi. Owe wnioski mogą bowiem znaleźć się w zakończeniu pracy. Tutaj jest ono dość zwięzłe, nawet objętościowo, gdyż liczy niewiele ponad jedną stronę (s. 279-280). Zawiera w zasadzie jedynie bardzo ogólne stwierdzenia, wskazując m.in. na ważność podjętej tematyki, wyzwania, jakie stają aktualnie przed współpracą duchownych ze świeckimi w kontekście urzędów, posług i funkcji kościelnych, oraz bazę źródłową, na której te badania zostały oparte. Wobec powyższego można pytać: Czy brak podsumowań i skromne zakończenie można nazwać mankamentem tego opracowania? Nie, gdyż wnioski z przeprowadzonych badań zostały umieszczone w zakończeniu trzeciego rozdziału dysertacji. Wczytując się dokładnie w treść jego ostatniego punktu, zatytułowanego „Urząd kościelny gwarancją legalnej współpracy świeckich z duchownymi” (s. 261-278), widzimy precyzyjnie zebrane wnioski dotyczące całych przeprowadzonych badań. Co więcej, zostały one zaprezentowane w perspektywie aktualnych wyzwań, a nawet zagrożeń istniejących w badanym obszarze. Zdaniem recenzenta byłoby lepiej umieścić je właśnie w zakończeniu pracy. Istotne jest jednak to, że w ogóle zostały zebrane i zaprezentowane. Bez nich rzeczywiście pracy by czegoś brakowało.

Doktorant w zakończeniu pracy zaznaczył, że „przedstawione zagadnienie może stanowić zasadnicze podłoże do dalszych badań nad naturą samej władzy w odniesieniu do sakramentu święceń oraz do jurysdykcji kościelnej” (s. 280). To potwierdza jego orientację w badanym temacie i świadomość, co może być przedmiotem dalszych badań w tym obszarze.

Trzeba się również w recenzji odnieść do zamieszczonych przypisów. Są one zrobione poprawnie i konsekwentnie. Wszystkie skróty podane w wykazie na początku pracy znalazły tutaj zastosowanie. Niemalże przy każdym zapisie Doktorant wykorzystywał skrót „Zob.”. W zasadzie można by to pominąć. Samo bowiem podanie w przypisie odesłania do jakiejś pozycji, źródła lub literatury oznacza zaczerpnięcie z niej danej myśli czy twierdzenia.

Recenzowana praca napisana została wysoce naukowym językiem. To nie wada, ale pozytywna cecha tego studium. Nie można było prezentowanych treści oddać zwykłym, codziennym, popularnym językiem. Do tego zobowiązywał także przedmiot podjętych badań. Mamy więc do czynienia z dziełem prawdziwie naukowym, i w treści, i w języku. Doktorant swobodnie posługuje się fachową terminologią. Recenzowana praca należy do dwóch dyscyplin naukowych: teologicznej i prawa kanonicznego. Napisana została w Instytucie Nauk Teologicznych, czymś naturalnym jest więc, że jej Autor działa przede wszystkim w tym obszarze. Poruszane kwestie należą także do obszaru prawnego kanonicznego. Doktorant bardzo dobrze radzi sobie również z tekstem prawnym, umiejętnie analizuje normy i wyciąga z nich prawidłowe wnioski. Choć poprzez toczący się przewód doktorski pretenduje do stopnia doktora nauk teologicznych, to jednak sposób przeprowadzenia badań świadczy również o dobrej orientacji w prawie kanonicznym.

Jeśli chodzi o osiągnięcia badawcze Doktoranta, po lekturze tej rozprawy można zdecydowanie stwierdzić, że wyczerpująco i naukowo przedstawił on możliwości współpracy duchownych z wiernymi świeckimi w kontekście urzędów kościelnych. Jego rozważania oceniam niezwykle wysoko, jeśli chodzi o sposób i język ich prezentacji. To badania jakby czysto dogmatyczne, ale mające również bardzo praktyczne odniesienia. Każda część opracowania to jakby osobny „traktat”. Rozdział pierwszy o kapłaństwie powszechnym, drugi – niezwykle rozbudowany – o duchownych, i trzeci o urzędzie kościelnym. Dyskutować można, na co została już w tej recenzji zwrócona uwaga, o takim, a nie innym układzie materiału wynikającego z obranego tematu.

Wnioski końcowe

Podsumowując, chciałbym podkreślić, iż Doktorant, ks. mgr lic. Jan Wojtczak, zrealizował wskazane na początku rozprawy cele badawcze. To bardzo dobre i pogłębione studium. Od strony merytorycznej nie można mu niczego zarzucić, a wyliczone drobne uchybienia w niczym nie obniżają jego wartości naukowej.

Rozprawa ta stanowi oryginalne i kompleksowe rozwiązanie problemu naukowego. Wskazuje na ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie naukowej „nauki teologiczne” oraz na bardzo dobrze opanowaną umiejętność samodzielnego prowadzenia przez Kandydata do stopnia doktora pracy naukowej. Tym samym składam wniosek o dopuszczenie ks. mgr. lic. Jana Wojtczaka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

.....
ks. dr hab. Marek Saj, prof. UKSW

Warszawa, dnia 22 listopada 2023 roku